

УДК 792.97:[792.2+82-2](045)

Цитування:

Неупокоєв Р. В. Вплив мистецтва драматичного театру на специфічний дискурс мистецтва театру ляльок. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2024. № 4. С. 446–450.

Neupokoiev R. (2024). Influence of Drama Theatre on the Specific Discourse of Puppet Theatre. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 4, 446–450 [in Ukrainian].

*Неупокоєв Руслан Валентинович,
доцент, завідувач кафедри
мистецтва театру ляльок
Київського національного університету
театру кіно і телебачення
імені І. К. Карпенка-Карого,
заслужений діяч мистецтв України
<https://orcid.org/0000-0003-4823-9435>
neupokoyev@ukr.net*

ВПЛИВ МИСТЕЦТВА ДРАМАТИЧНОГО ТЕАТРУ НА СПЕЦИФІЧНИЙ ДИСКУРС МИСТЕЦТВА ТЕАТРУ ЛЯЛЬОК

Мета роботи – визначити онтологічні особливості мистецтва драматичного театру з метою відокремлення його від інших видів театрального мистецтва та мінімізації його впливу на специфічний дискурс мистецтва театру ляльок. **Методологія дослідження.** У статті в процесі визначення впливу дискурсивних особливостей мистецтва драматичного театру на дискурс мистецтва театру ляльок використано метод мистецтвознавчого та культурологічного аналізу, систематизації та узагальнення. **Наукова новизна** дослідження полягає у визначенні онтології мистецтва драматичного театру, його специфіки за аналогією визначення специфіки мистецтва театру ляльок з урахуванням методу Ф. Ніцше, а також зроблено спробу усунути протиріччя в театрознавчій термінології, пов'язаної із мистецтвом театру ляльок та мистецтвом драматичного театру. На відміну від оптики діячів драматичного театру, що характеризується драматургічним підходом, визначення специфіки зроблено через зосередження на засобах виразності, на основі емпіричного досвіду Є. Гротовського. **Висновки.** Зроблено спробу усунути протиріччя в специфічній термінології мистецтва театру ляльок, які спричинено впливом аполлонічних інтенцій, що було привнесено до дискурсу мистецтва драматичного театру під впливом естетики класицизму та реалізму. Запропоновано виокремити мистецтво драматичного театру в окремий вид театрального мистецтва, надано йому визначення. З'ясовано, що мистецтво драматичного театру є видом театрального мистецтва, у якому художній образ створюють переважно за допомогою акторського «перевтілення» засобами виразності, створеними психофізичним апаратом акторського тіла. Зроблено уточнення в термінології обох видів мистецтва, вказано межі застосування терміну «театральне мистецтво».

Ключові слова: специфіка, онтологія, засоби виразності, мистецтво театру ляльок, мистецтво драматичного театру, театральне мистецтво.

Neupokoiev Ruslan, Honoured Worker of Arts of Ukraine, Associate Professor, Head of the Puppet Theatre Art Department, I. K. Karpenko-Kary Kyiv National University of Theatre, Cinema and Television

Influence of Drama Theatre on the Specific Discourse of Puppet Theatre

The purpose of the research is to determine the ontological features of the art of dramatic theatre with the aim of separating it from other types of theatrical art and minimising its influence on the specific discourse of puppet theatre art. **The methodology of the research.** In the article, in the process of determining the influence of the discursive features of the art of dramatic theatre on the discourse of the art of the puppet theatre, the method of art and cultural analysis, systematisation and generalisation is used. **The scientific novelty** of the study consists in the definition of the ontology of the art of dramatic theatre, its specifics by analogy with the definition of the specifics of the art of the puppet theatre, taking into account the method of F. Nietzsche, and an attempt was made to eliminate contradictions in the theatrical terminology related to the art of the puppet theatre and the art of the dramatic theatre. In contrast to the optics of actors of the dramatic theatre, which is characterized by a dramaturgical approach, the definition of specificity is made by focusing on the means of expression, turning to the empirical experience of Y. Grotovsky. **Conclusions.** An attempt has been made to eliminate contradictions in the specific terminology of the art of the puppet theatre, which are caused by the influence of Apollonian intentions, which were introduced into the discourse of the art of the dramatic theatre under the influence of the aesthetics of classicism and realism. It is proposed to separate the art of dramatic theatre into a separate type of theatrical art, and its definition is given. It has been found that the art of dramatic theatre is a type of theatrical art in which an artistic image is created, mainly, with the help of an actor's "reincarnation" by means of expressiveness created by the psychophysical apparatus of the actor's body. The terminology of both types of art has been clarified, the limits of the term "theatre art" have been clarified.

Keywords: specificity, ontology, means of expression, puppet theatre art, art of dramatic theatre, theatrical art.

Актуальність теми дослідження. Словник Патріса Паві [7] дає таке визначення драматичному мистецтву: «Цей термін здебільшого вживають у широкому значенні як “театр” для позначення артистичної діяльності (займатися театром) і водночас сукупності п’єс, текстів, драматичної літератури у вигляді писаного матеріалу, призначеного для вистави чи, інакше, постанови. Отже, драматичне мистецтво є власне літературним жанром та діяльністю, зв’язаною з грою актора, який втілює або демонструє публіці свою дійову особу» [7, 135]. За цим визначенням, «драматичне мистецтво» та «театральне мистецтво» є словами синонімами, але ж останнє включає в себе багато інших видів мистецтва, які кардинально відрізняються від мистецтва драматичного театру. Словник театрознавчих термінів і понять, створений Національним педагогічним університетом імені М. П. Драгоманова [9], взагалі не містить терміна «драматичне мистецтво», а слово «драма» пояснює як «1) один із трьох родів літератури, що належить і літературі, і театру. Твори написані в діалогічній формі і призначені для показу на сцені <...>; 2) один з основних жанрів (видів) Д. як літературного роду разом з трагедією і комедією» [9, 38]. Додамо лише, що поняття «драматичний театр» у цих словниках відсутнє взагалі, що певною мірою демонструє відсутність розуміння необхідності ідентифікації драматичного театру як окремого виду мистецтва.

Визначення мистецтва драматичного театру залишається не лише локальною проблемою конкретного виду театру. Така неоднозначність у звязку з історичними обставинами перебування мистецтва театру ляльок у парадигмі драматичного театру вплинула і на дискурс мистецтва театру ляльок. Після проголошення в першій половині ХХ сторіччя в СРСР законів реалістичної школи правильними для всього театрального мистецтва, лялькарі як представники його складової були змушені дотримуватись цих принципів та зображувати «життя людського духу» у «формах самого життя» засобами виразності неживого матеріалу. Це вартувало мало не трагічних сторінок в історії мистецтва театру ляльок, відомих як натуралізм 30–50 років ХХ сторіччя. Відповідно лялькарі мусять робити уточнення не лише у визначенні власної онтології, але й онтології мистецтв, що мають опосередкований вплив на дискурс театру ляльок. Ідеться передусім про вплив теоретизувань К. Станіславського та маркування його «системи» як єдино-

правильної для всього театрального мистецтва світу.

Аналіз досліджень і публікацій. Сьогодні говорити про театральні дискурси, незважаючи на класифікацію мистецтв, яку запропонував Ф. Ніцше [6], є абсолютно контрпродуктивним, проте на початку ХХ сторіччя висновки філософа ще не здаються очевидними, свідченням чого є театральна дискусія двох аполлонічних, за визначенням Ніцше, шкіл: класицизму, основні театральні принципи якого описав Д. Дідро [4], та реалізму, репрезентованого «системою» Станіславського. Дихотомія «удавання-переживання» перетворилася на головну складову міфу «театрального мистецтва». Чи не головним репрезентантом діонісійства в мистецтві драматичного театру стає Б. Брехт [1], який у своїх пошуках драматичної онтології переважно долає маркери «театру ілюзії» – проявів аполлонізму в театрі [1, 84], хоча й не зосереджуючись на ознаках, що позиціонували би мистецтво як драматичне. Є. Гротовський [2], перебуваючи в умовах бідного театру, вимушений знайти межу мінімуму засобів виразності для існування його театральної системи, і саме ця межа визначає специфіку мистецтва драматичного театру в протиставленні її специфіці мистецтва театру ляльок, головним авторитетом з питань якої, як «оживлення» неживого матеріалу, у радянський період вважається М. Корольов. Його визначення є доволі точним, проте в питанні специфічних засобів виразності він робить кілька контраверсійних тверджень, які ми детально розбираємо в статті «Онтологія мистецтва ігрової ляльки як культурне втілення специфічних засобів виразності» [5]. Свою версію усунень протиріч, створених визначеннями Корольова на підставі розвідок багатьох дослідників, пропонує харківський театрознавець Є. Русабров [8], апонування його основним тезам і стали причиною нашого дослідження.

Мета статті – визначити онтологічні особливості мистецтва драматичного театру з метою відокремлення його від інших видів театрального мистецтва та мінімізації його впливу на дискурс мистецтва театру ляльок.

Виклад основного матеріалу. Одним із питань, що викликає дискусію в середовищі українських та європейських лялькарів, є формула так званого мистецтва театру анімації, яку запропонував теоретик мистецтва театру ляльок Є. Русабров [8]. Він вважає неактуальним традиційно вживаний термін «мистецтво театру ляльок» через існування

«квазілялькових форм», що спонукає до розширення назви мистецтва, у центрі специфіки якого анімація – «оживлення» неживого матеріалу. Нову назву нібито розширеного мистецтва сьогодні активно просувають представники харківської школи лялькарів. Свого часу М. Корольов вирішує, що предмети, пластика рук, актор у масці та актор без маски не є специфічними засобами виразності для мистецтва театру ляльок [5], саме їх Русабров і називає «квазіляльковими формами». Проте твердження Корольова суперечить ним же сформульованому визначенню специфіки мистецтва театру ляльок як «оживлення неживого матеріалу», оскільки специфіка чудово поширюється на «неспецифічні», за його визначенням (або квазілялькові форми, за визначенням Русаброва), засоби виразності. Для усунення суперечності достатньо було розширити поняття «лялька», включивши до нього всі засоби виразності, на які поширюється «оживлення», тобто імітація неживим матеріалом поведінки живих істот [5], визнавши, що предмети чи ляльки, які створено із людських рук чи інших частин людських тіл, є ляльками. Проте Є. Русабров замість розширення поняття «лялька», запропонував перейменувати вид мистецтва [8], зробивши спробу законсервувати помилку Корольова, якому розширити поняття ляльки заважала думка про належність театру ляльок до «театру удавання», на противагу «театру переживання» [5]. Цю дихотомію він позичив у того самого Станіславського, який протиставляв свою аполлонічну реалістичну школу аполлонічній же школі французького класицизму. Мистецтво театру ляльок не має стосунку до аполлонізму [6], будучи онтологічно діонісійським [5]. Так Корольов застосовує аполлонічний дискурс, засвоєний ним разом із вченням К. Станіславського, до мистецтва театру ляльок.

Є. Русабров у своїй статті, ретельно аналізуючи відомі визначення ляльки, максимально наближається до спроби розширити це поняття, але не наважується: «Адже якщо це – театр ляльок, то театральною лялькою мають бути визнані ці руки й ноги. Якщо ж – що буде правильно за елементарною логікою – подібні живі об'єкти ляльками не визнавати <...?>» [8]. Аргументація Русаброва зводиться до «елементарної логіки», саме вона не дозволяє йому розширити обмежене рамками класицистичного дискурсу Корольова поняття ляльки та визнати «ці руки й ноги» ляльками. Що ж приховується за цією

«елементарною логікою», та чи не можна до розширення поняття ляльки застосувати якусь іншу логіку, менш елементарну? Ім'я цієї логіки – аполлонізм [6]. Аполлонічна логіка привела Корольова до визначення «неспецифічних засобів виразності», а Русаброва до «мистецтва театру анімації» замість розширення обмеженого аполлонізмом поняття ляльки. Чим специфіка «мистецтва театру анімації» відрізняється від мистецтва театру ляльок? Чи варто вважати специфічні засоби виразності «мистецтва театру анімації» ляльками? Чи є слова «анімація» та «оживлення неживого матеріалу» синонімами? Позитивні відповіді на всі три питання ми вже дали, терміни «мистецтво театру анімації» та «мистецтво театру ляльок» є абсолютними синонімами та означають одне й те саме явище.

Драматичний дискурс спричинив дискусію лялькарів не лише в Україні. Представники найстаршої у світі школи мистецтва театру ляльок – празької [10] – називають себе кафедрою альтернативного театру і театру ляльок, кафедру драматичного театру неофіційно називають кафедрою «класичної драми» [11]. Представники празької школи пішли діаметрально протилежним шляхом, але, як не парадоксально, у тому ж напрямі. Все театральне мистецтво незалежно від засобів виразності тут розділяється відносно ставлення до такого явища, як «класична драма», на безпосередньо драматичний та альтернативний театр, тобто питання засобів виразності виноситься за дужки і не вважається онтологічною засадою визначення виду мистецтва, на чому ми наголошуємо [5]. Очевидно, так склалося під впливом якоїсь іншої «елементарної логіки», де слова «драма» і «класика» як орієнтація на зразок стають в один ряд. Орієнтація на зразки є явищем аполлонічним, саме такою вважав класичну філософію Ніцше [6]. Представники празької школи об'єднали всі діонісійські напрями «театрального мистецтва» та назвали цей коктейль альтернативним театром, додавши діонісійству маргінальний відтінок.

Отже, з урахуванням впливу дискурсу мистецтва драматичного театру на дискурс мистецтва театру ляльок варто було би визначити його специфіку за аналогією специфіки мистецтва театру ляльок та знайти відповідь на питання: чим є драматичний театр. Не чим є театр взагалі, оскільки театром взагалі, крім драми і театру ляльок, також є опера, балет, оперета, пластична драма тощо, ідеться саме про мистецтво драматичного театру, яке традиційно пов'язане із

багатозначним словом «драма». Ми не можемо ідентифікувати це мистецтво в контексті розуміння драми як драматургії, оскільки остання притаманна всім видам театрів, включаючи постдраматичний, який виникає на протиставленні себе драматургії. Те саме із поняттям драми як дії – це обов'язкова ознака будь-якого театрального дійства. Виходить, що мистецтво драматичного театру, взявши собі в назву слово «драма», не визначилось з унікальними засобами виразності, а значить, і зі своєю онтологією.

У зв'язку з особливостями існування драматичного театру в маленькому польському місті Ополе [3] місцевий режисер Є. Гротовський випадково та неочікувано для себе самого фактично формулює специфіку мистецтва драматичного театру. Сталося через специфіку існування його театру – надзвичайно бідного, який не може дозволити собі ніякого художнього оформлення: починаючи від освітлення та закінчуючи акторським гримом. Така ситуація спонукає режисера замислитись над питанням: що ж в його театрі є головним, а від чого можна відмовитись, власне, умови існування театру підштовхнули режисера максимально наблизитись до визначення онтології мистецтва драматичного театру, яка проявляється в специфіці та зосереджується на специфічних засобах виразності. Тож Є. Гротовський дійшов висновку, що єдине, без чого не зможе існувати його театр, це акторське перевтілення. Завдяки акторському перевтіленню можна відмовитись від гриму, адже актор має м'язи обличчя і засобами міміки може створити собі риси будь-якого обличчя. Засобами виразності пластики власного тіла актор може створити не лише будь-яку ходу, але й враження костюму, а пластикою всього акторського ансамблю можна створити сценографію. Гротовський був не єдиним, хто застосував на практиці специфіку мистецтва драматичного театру. Свого часу театрові Шекспіра також не потрібні були декорації, а місце дії достатньо було позначити відповідними написами. Драматичне мистецтво для Шекспіра так само полягало в акторському перевтіленні, зокрема перевтілення акторів-чоловіків у жіночі персонажі. Отже, спираючись на емпіричний досвід Є. Гротовського, визначимо специфіку драматичного театру як процес створення художнього образу шляхом акторського перевтілення, де під перевтіленням ми розуміємо зображення актором поведінки іншого, відмінного від нього, персонажа засобами виразності, створеними

психофізичним апаратом його власного тіла. Відповідно, мистецтвом драматичного театру ми вважаємо вид театрального мистецтва, де художній образ створено на засадах специфіки драматичного театру, які ми означили вище. «Перевтілення» і «оживлення неживого» – абсолютно різні мистецькі процеси, вони визначають специфіку різних видів мистецтва, які входять до мистецтва театрального. Певні мистецькі твори можуть допускати дифузю цих процесів, у випадку, коли, до прикладу, специфіку мистецтва театру ляльок та специфіку мистецтва драматичного театру буде застосовано в межах однієї вистави. У такому разі неважко визначати, яка зі специфік відіграватиме головну роль, а яка допоміжна, це стане головною ознакою для ідентифікації цього мистецького твору щодо належності до певного виду театрального мистецтва.

Наукова новизна дослідження. Спробу визначення онтології мистецтва драматичного театру та його специфіки за аналогією визначення специфіки мистецтва театру ляльок, відповідно до застосування специфічних для цього мистецтва засобів виразності, зроблено у зв'язку з необхідністю, що постала перед мистецтвом театру ляльок для ідентифікації онтологічних особливостей мистецтва театру ляльок у синтетичних мистецьких сценічних творах. Діячі драматичного театру розглядають своє мистецтво через іншу оптику, скоріше пов'язану з драматургією, ніж із засобами виразності, тому наш підхід містить у собі елементи наукової новизни. Звернення до досвіду Є. Гротовського та методу Ф. Ніцше в питанні визначення специфіки мистецтва драматичного театру та спроба усунення протиріч у театрознавчій термінології, пов'язаної із мистецтвом театру ляльок і мистецтвом драматичного театру, теж мають ознаки наукової новизни та спонукають до проведення подальших досліджень у цьому напрямі.

Висновки. У результаті дослідження ми з'ясували, що мистецтво драматичного театру є видом театрального мистецтва, у якому художній образ формують переважно за допомогою акторського «перевтілення» засобами виразності, створеними психофізичним апаратом акторського тіла. Запропонували виділити мистецтво драматичного театру в окремий вид театрального мистецтва, що має власну онтологію та специфіку, що кардинально відрізняється від інших видів театрального мистецтва. Уточнили межу застосування

терміна «театральне мистецтво». Ми з'ясували, як невизначеність специфіки драматичного театру та некоректне застосування терміна «театральне мистецтво» впливають на дискурс мистецтва театру ляльок та що головним чинником цього впливу є аполлонізм, який привнесли до дискурсу мистецтва театру ляльок діячі, які спиралися на естетики реалізму та класицизму. Ми зробили деякі уточнення в термінології обох видів мистецтва та зробили спробу усунути протиріччя, що виникли в результаті цих неточностей.

Література

1. Брехт Б. Про мистецтво театру. Київ : Мистецтво, 1977. 366 с.
2. Гротовский С. Театр. Ритуал. Перформер. Львів : Літопис, 1999. 186 с.
3. Десятерик Д. Про Гротовського. День, 227, 10 грудня 2015. URL: <https://day.kyiv.ua/article/kultura/pro-grotovskoho> (дата звернення: 25.09.2024).
4. Дідро Д. Парадокс про актора. Київ : Мистецтво, 1966. 154 с.
5. Неупокоев Р. Онтологія мистецтва ігрової ляльки як культурне втілення специфічних засобів виразності. *Науковий вісник Київського національного університету театру кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого* : зб. наук. праць. 2018. Вип. 23. С. 27–34.
6. Ніцше Ф. Народження трагедії. Невчасні міркування ІV. Астролябія, 2022. 624 с.
7. Патріс Паві. Словник театру. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 640 с.
8. Русабров Е. К определению театра анимации. *Критика. Драматургия. Театр* : из докл., представл. на V–IX Международных чтениях молодых учёных памяти Л. Я. Лившица. Харків. 2000. С. 52–59.
9. Словник театрознавчих термінів і понять / уклад.: І. Савченко, І. Ліпницька. Київ : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2021. 144 с.
10. Department of Alternative and Puppet Theatre. URL: <https://www.damu.cz/en/department/department-of-alternative-and-puppet-theatre/> (дата звернення: 25.09.2024).
11. Department of Dramatic Theatre. URL: <https://www.damu.cz/en/department/department-of-dramatic-theatre/> (дата звернення: 25.09.2024).

References

1. Brecht, B. (1977). About the art of theater. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
2. Grotovsky, E. (1999). Theater. Ritual. Performer. Lviv: Litopys [in Ukrainian].
3. Desyaterik, D. (2015). About Grotovsky. Den, 227. Retrieved from: <https://day.kyiv.ua/article/kultura/pro-grotovskoho> [in Ukrainian].
4. Diderot, D (1966). Paradox about the actor. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
5. Neupokoiev, R. (2018). Ontology of the play puppet art as a cultural embodiment of specific means of expression. *Naukovyi visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu teatru kino i telebachennya imeni I. K. Karpenka-Karoho. Zbirnyk naukovykh prats'*. 23, 27–34. [in Ukrainian].
6. Nietzsche, F. (2022). The birth of tragedy. Untimely considerations IIV. *Astrolyabiya* [un Ukrainian].
7. Pavy, P. (2006). Theater dictionary. Lviv: Vydavnychi tsentr LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
8. Rusabrov, E. (2000). Toward the definition of animation theater. *Criticism. Dramaturgy. Theater. Kharkiv: V–IX Mezhdunarodnye chteniya molodykh uchonykh pamyati L. Y. Livshitsa*. 52–59 [in Russian].
9. Savchenko, I., Lipnytska, I. (2021). Dictionary of theatrical terms and concepts. Kyiv: Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
10. Department of Alternative and Puppet Theatre (2024, November,16). Retrieved from: <https://www.damu.cz/en/department/department-of-alternative-and-puppet-theatre/> [in English].
11. Department of Dramatic Theatre. (2024, November,16). Retrieved from: <https://www.damu.cz/en/department/department-of-dramatic-theatre/> [in English].

Стаття надійшла до редакції 11.10.2024
Отримано після доопрацювання 14.11.2024
Прийнято до друку 22.11.2024